

LBRIS

We know
books

CAPTIV ÎN LUMEA LIBERĂ

Theodor Cazaban
în dialog cu
Cristian Bădiliță

cu o Postfață de Al. Paleologu
și o Mărturie de Pavel Chihaiia

**EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2023**

CUPRINS

Cristian Bădiliță, Notă introductivă	5
Captiv în lumea liberă sau	
Interviu cu un <i>dandy</i> cornelian	7
Pavel Chihaia despre Theodor Cazaban.....	15
Capitolul I	
Lângă dumbrava minunată	23
Capitolul II	
Un „legionar cochet”	48
Capitolul III	
Dincolo de cortina de fier	79
Capitolul IV	
Anatomia exilului (I)	102
Capitolul V	
Anatomia exilului (II)	131
Capitolul VI	
Amintiri din <i>kali-yuga</i>	155
Capitolul VII	
Despre plictis și despre Eminescu	
Despre diavol și prostie	
Despre celebrul „om de la Slobozia”	172
Capitolul VIII	
Captiv în lumea liberă	191
Capitolul IX	
Tentația literaturii	238
Al. Paleologu, <i>Voici un gentilhomme!</i>	250

CAPTIV ÎN LUMEA LIBERĂ
SAU
INTERVIU CU UN DANDY CORNELIAN

Mircea Eliade constata, la începutul anilor 1970, existența a două tipuri de exilați. Primul era reprezentat de către emigranții români din anii 1940-1950, care se refugiaseră în Occident, cu precădere în Franța, Spania, Statele Unite, alungați de teroarea stalinistă din România, cu două scopuri precise: 1) să informeze corect și constant Occidentul cu privire la situația din Est, denunțând încarcerările, suferințele îndurate de cei de acasă și 2) să conserve la nivel maxim de competență tradiția culturală, politică și nu în ultimul rând spirituală a poporului român. Peste acest val omogen și solidar se va suprapune, la începutul anilor 1970, când regimul Ceaușescu începe să-și arate adevărata față, un al doilea val, alcătuit în principal din tineri dornici să trăiască *à la manière occidentale*.

Merită să reflectăm puțin asupra acestei situații paradoxale! Cea mai europeană, cea mai occidentalizată generație din istoria României, generația lui Eliade, Vulcănescu, Noica, Cioran etc., odată ajunsă în exil, nu are alt gând decât acela de a apăra cu dinții o anumită identitate românească, pe care o simțea ca fiind reprezentativă și esențială. Pentru cea mai „bolșevizată” generație din istoria României, venirea

în Occident echivalează, abrupt spus, cu uitarea de țară. „Occidentalii” interbelici – continuu reflecția lui Eliade – se caută, între străini, pe ei înșiși; „bolșevizații” postbelici, îi caută, între ai lor, pe străini. Cei dintâi vor lupta să-și păstreze cu orice preț tradițiile, obiceiurile, stilul de a fi și de a gândi, limba, amintirile aduse cu ei din patrie. Ceilalți, dimpotrivă, vor căuta să se deromâneze accelerat, să se desolidarizeze pe cât posibil de trecutul lor personal și să se asimileze total peisajului occidental, precum petele de culoare într-un pastel. Cei dintâi au fost mereu păscuți de primejdia ghetoizării. Ultimii, de aceea a dispersiei. Pentru „occidentalizați”, cuvântul „România” stârnește încă nostalgii paradisiace, amintiri sublime, visuri fremătătoare. Pentru „bolșevizați”, același cuvânt are o rezonanță cu totul și cu totul diferită: „România” este carcera împrejmuțată cu garduri de sârmă ghimpată; locul supliciului sistematic; taverna pestilențială condusă de personaje orwelliene; laboratorul înfometării științifice; antiRomânia.

România secolului XX este, așadar, o „arătare” ciudată cu două fețe: una îngerească, luminoasă, feerică; alta, hidoasă, murdară, blestemată. Această imagine terifiantă va trebui exorcizată de următoarele generații de compatrioți. Eliade, ca reprezentant al primului tip de exilați, cu greu putea înțelege și admite lipsa unor preocupări de ordin politic sau cultural la mai tinerii refugiați. Le critică amărât pragmatismul, pofta de înavuțire, lipsa de scrupule și, nu în ultimul rând, materialismul. Nu există un deziderat comun între cele două generații (evident, trebuie să avem mereu în vedere și excepțiile de la această regulă; idealști patrioți s-au strecurat în toate valurile). Cum se explică o asemenea situație? Un răspuns satisfăcător se obține doar luând în considerație *toate* elementele problemei.

Un exilat din „țara lui Ceaușescu” nu poate avea aceeași atitudine față de trecut, față de compatrioți și față de patrie ca un exilat din „țara Regelui Mihai”. Exilatul anilor 1970-1980 își detestă țara și compatrioții. El fuge din silă nu doar față de regim, ci și față de semenii săi pe care i-a văzut slujind regimul. Apoi, el fuge de sărăcie, lucru nevalabil pentru exilații din anii 1940. Fuge de foame, de chinul așteptării zilnice, la cozi interminabile, a unei jumătăți de franzelă, a unui pachet de unt, a câtorva felii nenorocite (dar binecuvântate, până la urmă) de salam. Pentru el, *opозиția* România-Occident este o realitate la fel de evidentă pe cât de evidentă fusese, pentru exilatul anilor 1940, *identitatea* România-Occident. Eliade plecase din România belșugului, a prosperității, a civilizației și confortului; exilatul anilor 1970 pleacă din țara pustiirii, a cuțitului ajuns la os, a barbariei și mizeriei generalizate. De unde să aibă un asemenea om puterea, energia psihică de a-și mai iubi țara? De unde să-și mai alimenteze el patriotismul? Cum să nu fie răpit în primul rând de mirajul confortului material, din moment ce acest minim confort i-a lipsit în România? Frustrările acumulate ani în șir sub comunism au dus la o înstrăinare de țară, chiar în cazul celor care nu și-au părăsit țara niciodată (a se vedea ura multor români de astăzi față de ei înșiși și față de ceea ce reprezintă România). Supraviețuitorii comunismului nu se mai recunosc în nimic al lor. Ei sunt ființe fără nici un fel de substanță: spirituală, culturală, politică, etnică. Între românii din România și România nu mai există practic nicio legătură *fințială*. Dezrădăcinarea s-a produs. În schimb, exilații din primul val au dus cu ei, din țară, pământ pur, fertil, în care rădăcinile au rămas nealterate. Ei s-au reîn rădăcinat destul de repede (cu toate că sentimentul deșțărării nu i-a părăsit), și datorită

LRDIS | We know books

faptului că patriotismul lor se găsea pe aceeași lungime de undă cu valorile Occidentului. Oricât de „antioccidentali” s-ar declara, românii interbelici rămân profund ancorați în peisajul Europei. Exilații primului val sunt, așadar, cei care au păstrat neștirbită identitatea europeană a României. Ei constituie repere vii, câmpie exemplare a ceea ce ar trebui să redevenim mai devreme sau mai târziu cu toții.

Un asemenea „personagiu venit din interbelic” este și Theodor Cazaban. L-am stat în preajmă aproape cinci ani de zile, l-am ascultat povestind cu har o mulțime de scene și anecdote din vremea „juneții” și a exilului, l-am ascultat recitând, cum numai el știe s-o facă, sute și sute de versuri, l-am surprins tunând și fulgerând împotriva zodiei minciunii, perorând inspirat despre maeștrii săi mizantropi, Nietzsche, Guénon, Lavastine. Pentru prima dată l-am întâlnit la Casa Românească din Paris. Aveam, trebuie să recunosc, o anumită reticență față de exilați. O reticență dublată și de un soi de sfială, sentiment care nu m-a părăsit, de fapt, nici până astăzi. Nu are rost să mă explic. Cert este că în fața lui Theodor Cazaban nu m-am simțit nicio clipă „excedat”, dornic să pun capăt unei discuții inutile sau jenante. Există un criteriu după care se pot identifica exilații „de rasă”: se abțin să te dădăcească. Nu se avântă să te învețe cu orice preț cum trebuie să se comporte un „necivilizat” căzut din Est într-o țară precum Franța, într-un oraș precum Parisul, într-o universitate precum Sorbona, ori să te lămurească în privința bătăliilor seculare din ultimii... cincizeci de ani. Theodor Cazaban, dimpotrivă, ținea să mă descoasă, el, cu bucuria și curiozitatea unui veșnic student la fără frecvență, în legătură cu tot felul de chestiuni, în primul rând teologice,

apoi de literatură clasică, nu în ultimul rând, politice. De fapt, arunca întrebările ca pretext de conversație, pentru că întrebările creau imediat efectul bumerang scontat. Eu deveneam întrebătorul, iscoditorul adevărat, iar el, cum era și firesc, instanța menită să-mi răspundă. Foarte repede ne-am transformat într-un cuplu de „teroriști culturali”, avizi de tot și de toate. Împreună am asistat la zeci de conferințe și colocvii; împreună am urmărit și comentat zeci de emisiuni; împreună am citit, anatemitat și admirat zeci de cărți. Binecuvântat fie, așadar, exilul care mi-a dăruit un asemenea învățător-prieten!

Unii oameni impun respect prin armura înfățișării. Theodor Cazaban are pe chip *sfracghisul* solitudinii, dar al unei solitudini atrăgătoare. Don Juan atrăgea femeile prin același efect magic. Ochii săi păreau atât de singuri, încât nicio femeie nu rezista ispitei de a-i mângâia. Theodor Cazaban e un bărbat frumos, cu ochi singuratici de Don Juan, cu mustăcioară cochetă și păr ondulat, elegant pieptănat pe spate. Un *dandy* autentic, care știe să se sacrifice nu numai de dragul unei idei sau al unei iubite, ci și de dragul unui poem, al unei anecdote sau al unui ac de cravată. Un romantic recitând cu tulburătoare pasiune versuri comeseștilor, prietenilor, femeilor frumoase, fără a lăsa nicio clipă senzația desuetudinii. În trăsăturile sale se ghițește profilul unei întregi generații de inși stilați, de cavaleri discreți, fără morgă, deloc scortșoși, *bon viveuri* scăpărători și inteligenți, artiști prin felul însuși de a fi. O generație care, în plus, stăpânea la perfecție și ceea ce se cheamă „arta conversației”.

Theodor Cazaban s-a născut, în „miticul târg” al Fălticenilor, pe 2 aprilie 1921, într-o familie franco-italo-română. Bunicul, Jules Cazaban, arhitect, venise la

LIBRIS

Iași pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Aici s-a căsătorit cu o... florentină, Ida Ademollo, fapt care explică, într-o anumită măsură, pasiunea nepotului pentru Dante. După absolvirea liceului „Nicu Gane”, la șaptesprezece ani și jumătate, intră – consecință a „escaladei în scandal”, cum va mărturisi mai târziu – într-o Frăție de cruce. La începutul războiului devine student la Litere, în cadrul Universității București. Cochetează cu marxismul „civilizat” prin intermediul soției fratelui său, actorul Jules Cazaban. Profesoara de marxism Ada Marinescu va fi acuzată de sabotaj și condamnată la moarte, împreună cu alți șase complici. „Legionarul” Theodor Cazaban adună bani pentru plata avocatului. Gestul rămâne însă fără rezultat. La sfârșitul războiului își ia licența în Litere. Frecventează cercurile literare ale Bucureștiului. Se împrietenește cu Pavel Chihaia, Constant Tonegaru, Geo Dumitrescu, Virgil Ierunca, Dinu Pillat. Scrie poezie, roman și mai ales teatru. Face adaptări. Una dintre piesele sale e acceptată cu entuziasm de către fostul său profesor de estetică, Tudor Vianu, pentru Teatrul Național. Nu se va transforma niciodată într-un spectacol, deoarece Vianu va fi numit ambasador la Belgrad. În locul său, la conducerea Naționalului vine Zaharia Stancu, „omul cu ochi răi”, care nu se va arăta dispus să colaboreze cu „elementele burgheziei”. Simțind teroarea plutind în aer, Theodor Cazaban decide să fugă din țară, la sfârșitul anului 1947, cu o lună și jumătate înaintea abdicării forțate a Regelui Mihai. Trece pe jos două frontiere și, după varii peripeții, ajunge în zona internațională a Vienei. Aici intră sub protecția Franței.

Urmează ani grei de adaptare sau, mai degrabă, de inadaptare în Occident. Se înscrie la Sorbona pentru un doctorat în estetică, dar renunță pentru a se consacra

luptei politice. Publică sistematic în paginile ziarului *La Nation Roumaine*, scos de Comitetul Național Român. Din 1958 până în 1987 colaborează la posturile de radio Europa Liberă și Vocea Americii. Singura supapă de descărcare a nervilor, singurul loc unde se simte realmente bine este cenaclul literar al lui Leonid Mămăligă, cu pseudonimul M. Arcade, frecventat de numele mari din exil. În iureșul activităților politice găsește șase luni pentru a scrie literatură. Redactează dintr-un foc romanul *Parages*, după o rețetă inedită, sinteză între Proust și „noul roman” francez, pe atunci în vogă. Cartea apare în 1963 la Gallimard. Are succes de critică. Editura semnează cu autorul cinci contracte pentru viitoarele romane, care însă n-au fost „onorate” nici până în ziua de astăzi (1999). Actualmente Theodor Cazaban este vicepreședintele Centrului Român de Cercetări din Paris. Colaborează constant cu *Jurnalul literar*, al cărui director, Nicolae Florescu, și-a făcut o datorie din recuperarea valorilor exilului.

*

Captiv în lumea liberă este o carte de convorbiri pe mai multe tonuri. Există, în primul rând, un ton liniștit, melancolic, ce caracterizează rememorările din anii copilăriei și ai adolescenței în Fălticeni. Glasul povestitorului pare o boare călduță de vânt. Există apoi un ton ironic și autoironic, în care se simt pe ici pe colo mici zvâcniri, înăbușite, de durere. Există, în al treilea rând, un ton rece, „analitic”, tăios, la limita expunerii pedagogice; și există, în sfârșit, un ton furi-bund, de revoltă dezlănțuită. Theodor Cazaban nu dă lecții, nu acuză superior și suficient, ci se mărturisește.

LBRIS | www.lbr.ro

Mărturisirea este o tehnică a purificării. Atât a vorbitorului, cât și a ascultătorului/cititorului.

Am spus la începutul acestor rânduri că românii din vechiul exil și-au păstrat rădăcinile pe care românii din țară nu le mai au demult. Dar această reînfrăținare în exil a costat un preț uriaș – prețul libertății însăși. Aproape toți exilații care au dorit – și reușit până la un punct – să-și conserve ființa românească au devenit la un moment dat „captivi în lumea liberă”. De ce? Pentru că libertatea occidentală, pentru ei, nu putea avea o semnificație palpabilă atâta vreme cât ei, ca români, se simțeau îngrădiți. Se spune că adevărata libertate este cea spirituală și că niciun regim opresiv nu o poate leza. Perfect adevărat. Dar la fel de adevărată mi se pare și afirmația inversă: captivitatea nu ține seamă de împrejurări. Un om se poate simți captiv, *foarte captiv*, într-o lume liberă. Exilatul român radical a trăit în lumea liberă ca un canar panicat într-o colivie fără poartă. De fapt, doar el știa că această colivie dă spre o altă colivie, imposibil de reperat de către cei din jur, o colivie adevărată, închisă ermetic. Pentru exilat, Europa nu se termină la granița Austriei, ci pe malul Nistrului. Colivia occidentală, luxos împodobită, confortabilă, spațiu al libertății totale, se află într-un gulag. Această senzație de captivitate în mijlocul lumii libere este însoțită și de un sentiment acut de neputință. Exilatul „se bucură” cu amărăciune de libertatea care i se oferă. El știe, precum o mamă care și-a pierdut copilul, că după expulzarea din patrie nimic nu mai poate fi la fel ca înainte. Captivitatea e o boală incurabilă, de care nimeni nu se poate vindeca perfect decât substituindu-și sufletul.

Cristian Bădiliță
Montrouge, 26 ianuarie 2000

PAVEL CHIHAIA
DESPRE
THEODOR CAZABAN

Această carte este nu doar o mărturie despre *sufletul captiv* al exilaților români din Franța, ci și un omagiu indirect prietenului, de dincolo de vârste și de vremi, Theodor Cazaban; și, prin el, acelei epoci interbelice, a „miracolului românesc”, simțit de noi abia cu vârful degetelor. Iată de ce țin să citez *in extenso* un text al lui Pavel Chihaia despre „Dorel”. Îl consider cea mai potrivită introducere în destinul acestui *dandy* cornelian, măcinat între „captivitatea politicianului” și „orizontul singurătății”:

„Theodor Cazaban îmi este printre prietenii cei mai apropiați, dar, cum s-a întâmplat adesea în epoca noastră, am fost despărțiți decenii întregi, fiecare pe alt țărm – eu în cel al puterii sovietice, el în lumea liberă – apoi în două țări din Vest, unde ne-au purtat destinele.

Am fost ca și frați vreme de patru ani cât am frecventat Facultatea de Litere din București și după aceea, până la plecarea sa la Paris, pe 17 noiembrie 1947. Păstrez fila din calendar de la această dată, atât de importantă pentru viețile noastre, deoarece și eu urma să evadez, după scurtă vreme, din țara devenită

LIBRIS.ro
comunistă, dar cel care urma să mă conducă și pe mine în lumea liberă nu a mai revenit.

Cu toții am cunoscut aceste tragice despărțiri de oameni, de țări, de orașe, de profesori. Nu numai destinele ne-au fost condamnate, dar și prietenii – atât de hotărâtoare pentru conturarea viziunii despre lume – ne-au fost risipite.

Primele amintiri despre Theodor Cazaban îmi sunt foarte vagi. Participam amândoi la seminariile de estetică, de critică literară, de istoria artei – se afla înscris la Facultatea de Litere în 1940, un an înaintea mea – dar cei care luau mai des cuvântul erau colegii noștri Virgil Ierunca, Alexandru Husar, Dinu Pillat, Marin Sîrbulescu.

Locuiam amândoi, veniți din provincie, la căminul Matei Voievod – cred că ne aflam chiar în același dormitor – dar un fel de rezervă pronunțată a colegului meu nu era de natură să mă îndemne să schimb cu dânsul mai mult decât formule de politețe.

La exercițiile de premilitară – cu caracter destul de dinamic, aflându-ne în plin război – Theodor Cazaban rămânea în pauze mereu imobil, oarecum statuar, fumând impasibil dintr-un port-țigaret demodat. Am purtat cu mine acest chip al colegului meu, asociat cu al altora pe care-i întâlneam în cămin, la facultate, la Biblioteca Academiei, până într-o zi, mai precis în ora de seminar a profesorului Vianu, când, în anul 1942, acesta a inițiat o temă cu totul deosebită, propunându-ne fiecăruia să comentăm pe larg o singură poemă din autorul preferat. Îmi amintesc că am vorbit despre «Mortul din câmpie», a lui Adrian Maniu, ceea ce, privind retrospectiv preferințele noastre, face de înțeles și prietenia care ne-a legat, deoarece, la rândul său, Theodor Cazaban a comentat poezia lui Bacovia, «Cuptor».